

Orta Aziya türkleri we irki Tang Çin döwleti

Category: Kitapcy,Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Orta Aziya türkleri we irki Tang Çin döwleti ORTA ASYA
TÜRKLERİ VE ERKEN TANG ÇİN DEVLETİ

Tang hanedanı döwlemi (618-904) Çin İmparatorluğu'nun ekonomik ve politik yükseliş döwlemi olmuş ve bu döwlemdaki Asya'nın devlet ve halklarının büyük çoğunluğunun sonraki tarihi üzerinde büyük ve çok yönlü bir etkisi olmuştur. Çin İmparatorluğu özellikle bu döwlemda jeopolitik imkanlarını hayata geçirebilmiş ve Kore'den İran'a, Vietnam'dan Tiyenşan'a kadar büyük bir alanı siyasi etkisi altına almıştır.

Çin'in uluslararası ilişkilerini ve dış politika doktrinini, tüm kainatı, başında dünya imparatorunun durduğu tek bir politik bütün olarak gören geleneksel Çin ideolojisi Çin'in uluslararası ilişkiler ve dış politika doktrinini oluşturmuştur. Bir araya gelmenin nedenleri kültürün yayılması ve Çin hükümdarının şahsında kendilerine dayanak arayan komşu halkların korunması düşünceleri idi. Geleneksel Çin ideolojisi, mekân içinde dağıtım ve düzene ilişkin temel işlevleri dünya hükümdarının doğaüstü bireysel gücüne -De'ye bağlıyordu. Bu De'nin gücünün olumlu etkisini sadece Hanlılar değil, kendileri itaat eden ve saraya haraç ödeyen "uzak" halklar da hissediyordu. Buna bağlı olarak, Çin'den farklı uzaklıkta bulunan tüm halklar ve kabileler Çin devletinin ya gerçek, ya da potansiyel vassalı olarak görülüyordu. İmparatorluğun yeni toprakların ilhakına yönelik girişimleri ise, resmi ideoloji tarafından ya etnik eyaletlerin denetimi, ya da vassal yükümlülüklerinin yerine getirilmemesine göre cezalandırma olarak açıklanmaktaydı.

Bununla birlikte, Tang döwleminde politik kültürlerin daha önce görülmemiş sentezine ulaşıldı. Bu da Çin toplumunun istikrara kavuşturulmasının temeli oldu ve devletin batıya doğru bir

hayli genişlemesini sağladı. Şöyle ki, onun toprakları Han İmparatorluğu'nun (M.Ö. 206-M.S. 220) sınırlarını aşmıştır. Modern sinolojide bir çok araştırmacının çalışmalarında (T.J. Barfield.D. Twitchett, A. Eizenberg, Chen Sanping) Tang İmparatorluğu'nun yönetim şeklinin özelliklerinin çoğunun Altı Hanedanlık Dönemi'nde (220-581) Kuzey Çin'de birbirini izleyen Çin kökenli olmayan devletlerin politik deneyiminin etkisi altında şekillenmiş olduğuna ve Orta Asya Hun-Siyenpi-Türk geleneklerinden alındığına ilişkin fikirler yer almaktadır. Tang Dönemine ait politik alandaki değerlerin bir araya getirilmesi sorunu kapsamlı bir araştırmayı gerektirmektedir. Bunun kısa zaman içinde çözüme kavuşturulması da zor gözükmemektedir. Şüphesiz Tang politikası sadece sosyal ve grup çıkarlarının etkileşiminin bir sonucu değil, aynı zamanda uygarlıklar ve kültürler arasında bir gerilim alanı ve diyalog olmuştur. Kaynaklardan da görüldüğü gibi, Tang Hanedanı Dönemi'nde ilk kez Çin politik doktrininde çok uluslu devlet düşüncesi harekete geçirilmiştir.

Sım Guan'ın (1019-1086) verdiği bilgilere göre, 648 yılında İmparator Tay-tszun (Li Şi-min, 627-649), “(dünyanın dört bir) tarafından barbarların liderlerinin devamlı şekilde saraya geldiği dönemlerde, tantanalı gösteriyi izleyerek memnurluk içinde ayanlarına şöyle demiştir: “Han hanedanından olan U-di otuz yıldan fazla kahramanca savaşçılığını sergilemiştir. Fakat çok az zafer kazanmıştır. (Onun başarılarını) barbarların De'nin fazileti sayesinde sakinleştirildiği ve verimsiz toprakların (halkının) itaatkar bir zümreye dönüştürüldüğü günümüzle kıyaslamak mümkün mü?” (tsz. 198, s. 6253). Bunun dışında, bir defasında Tay-tszun kendi dış politikasının başarılarının nedenlerini belirlemeye çalışmıştı. 647 yılında o, yakınlarına hitaben şöyle demiştir: “Eskiden beri Çin'de istikrarı sağlayan hükümdarlar junları (rong) ve duları (di) yenmeği başaramamışlar... Ben hiç de kendimi eskilerle bir sıraya koymuyorum; fakat (bazı) hizmetlerimle (Ben) onları geride bırakmışım ve bunun nedenini kendim bile bilmiyorum. Baylar, sizlerden kim bunu mantıklı şekilde açıklamak ister? ” Tüm ayanlar cevap verdiler:

“Ekselanslarının hizmetleri ve erdemi Yer ve Sema kadardır, (muhteşem). Dünyada (bunlar hakkında) (her şeyi) anlatacak hiçkimse bulunamaz.” O zaman hükümdar şöyle dedi: “Bu doğru değildir! Benim başarılarımın nedenleri beş şeyindir (gerçekleşmesinde): (Birincisi), eski dönemlerden beri bir çok hükümdar onlar üzerinde zafer kazanmış şahıslardan nefret ederlerdi. Ben ise başkalarının başarılarını kendi başarılarım gibi görüyorum. (İkincisi), mükemmel olan insan, iş ve yetenek yoktur. Ben de (tebaanın) eksikliklerini görmezlikten geliyorum ve onların yeteneklerinden faydalaniyorum. (Üçüncüsü), hükümdarlar genelde bilginleri kendi çevrelerine topluyor ve (onların) tüm düşüncelerini benimsemeye çalışıyorlar. Yeteneği olmayanlardan ise uzak duruyorlar ve (onların) hepsini (doğrudan) uçuruma itmek istiyorlar. Ben ise (adamın) bilgin olduğunu gördüğümde ona değer veriyorum. (Adamın) yeteneksiz olduğunu gördüğümde ise ona acıyorum. Gerek bilginlerin, gerekse de yeteneksizlerin toplumda uygun konumda bulunmaları (gerekir). (Dördüncüsü), hükümdarların çoğu açık sözlü insanları sevmez, (onları) gizli şekilde cezalandırır ve açık şekilde idam ederlerdi. Bunun böyle olmadığı hiç bir dönem yoktur. Ben tahta çıktıktan sonra sarayda çok sayıda namuslu memur bulunmuştur. (Onlardan) hiç birisi aşağılanmamış ve azarlanmamıştır. (Beşincisi) eski dönemlerde herkes Çin’i sevmiş ve (barbarları)-Junları (Rong) ve Duları (Di) hor görmüşler. Ben (ise) (herkese) eşit şekilde sevgi gösteriyorum. Buna göre de onların tüm kabileleri beni bir anne ve baba gibi kendilerine destek olarak görüyorlar. Bu beş (şeyin) (gerçekleştirilmesi) sayesinde ben bugünkü başarıma ulaşmışım” (8, tsz. 198, s. 6247)

Tay-tszun, Tang İmparatorluğuna uygar bir Çin-Türk merkezi statüsü kazandırma yönündeki ciddi iddiasını bir dizi politik girişimlerle gerçekleştirmeye çalışıyordu. 630 yılının ilkbaharında doğu ve batı Türklerin kabile konfederasyonu temsilcilerinin katılımıyla Tay-tszun Sema Kağanı (Tian-kehan) unvanını aldı. Bu Çin İmparatorunun Türkler (Tukue) üzerinde sözde egemenliği anlamına geliyordu. Tay-tszu’ya Kağan unvanının verilmesi göçebe Türk halklarının yaşadıkları büyük

toprakların aşamalarla ele geçirilmesi ve onun hakimiyeti altında birleştirilmesine ilişkin büyük politik projenin başlangıcı olmalıydı. Kaynaklara göre, bu topraklarda 100 000'in üzerinde insan yaşıyordu. (8, tsz. 198, s. 6075).

Çin İmparatorluğunun jeopolitik yapısı bir kaç düzeydeki topraklardan oluşuyordu:

- 1) Eskiden Hanlıların yaşadığı iç bölgeler (Guanney);
- 2) Dünya İmparatoruna itaat eden halkların ve kabilelerin yaşadığı civar bölgeler. Bu bölgelerde "gemleri elde tutmak ve yönetmek amacıyla (oluşturulan) vilayetler ve bölgeler" (jimi-fuzhou) olarak adlandırılan idari-arazi birimleri mevcuttu; 3) Dış topraklar (wai). Bu topraklar gelecekte iç imparatorluğun bünyesine dahil edilebilirdi. Jimi adlandırılan idari-arazi birimleri iç imparatorluğun sınırları boyunca veya Han hanedanı döneminden beri "barbarların" yaşadığı yerlerde oluşturuluyordu (çoğu zaman bunlar sadece formalite olarak oluşturuluyordu). Bu tür birimlerin oluşturulması bölgenin benimsenmesinde ve orada güçlü bir Çin etkisinin yayılmasında önemli bir aşama olmuştur.

"Tang Hanedanının Yeni Tarihi"nin (Xin Tang shu)"Coğrafi Tasvir" (Dili zhi) kısmında tamamen jimi vilayetlerinden bahseden ayrı bir bölüm vardır. Orada özellikle şunlar belirtilmektedir: "Tang (İmparatorluğu) ortaya çıktığında, önceleri o, (dünyanın dört bir tarafından) barbarlarla ilişkilerinde huzursuzdu. Ancak Tay-tszun'un Türkleri (Tukue), bastırmasından sonra kuzey ve batı Faniler (Fan), ayrıca (güney) Maniler (Man) ve doğudaki İler (Yi) tedricen (Çin devletinin) iç (idari-arazi yapısına) dahil edilmişler. Özellikle onların yaşadıkları yerlerde vilayetler ve ilçeler oluşturulmuştur.

Küçük kabilelerin (topraklarında) vilayetler (dudufu) kurulmuş, kabile reisleri ise vali ve bölgenin reisi olarak atanmışlar. Tüm bu (görevler) babadan oğluna geçiyordu. Vergilerin (belirlendiği) nüfus sayımı listelerinin Maliye bakanlığına teslim edilmemesine rağmen, (Çin hükümdarının) doğrudan hakimiyeti altında bulunan bütün (topraklar) ve valilerle beyler tarafından yönetilen tüm civar bölgeler için

düzenlemeler ve kurallar hazırlanmıştı... Sonuçta, (diğer soylardan olanların kabileleri) ya vassal olarak kalıyor, ya da ihanet ediyorlardı. Düzenlemeler ve kurallar (onlar için) aynı değildi. Bu yüzden detaylı şekilde araştırılamamaktadır. <...> Jimi adlanan toplam 856 bölge ve vilayet vardı” (6, tsz.43.33, s. 1119-1203).

Tang devletinin Çinli olmayan halkların topraklarında özel idari-arazi birimleri oluşturma çabaları, Çinlilerin ve onlarla komşu halkların yaşam tarzı ve ekonomik gelişmişlik düzeyindeki temel farklılıkları anlamaya dayanıyordu ve Çin sarayında bu tür bir birleştirmenin amaca uygun olması konusunda sık sık tartışmalara neden oluyordu. Jimi şeklinde idari arazi birimlerinin oluşturulması Tang devleti için, özellikle ilk dönemlerde her şeyden önce politik stratejik amaç taşıyordu. Zira, daha sonraki genişleme için büyük bir temel oluşturunuyordu.

Tang İmparatorluğu ideolojik kozmopolitizmi koyu devlet gelenekleriyle biraraya getirmişti. Doğu Türk Kağanlığı üzerindeki zaferden sonra sarayda yeni toprakların yönetimi konusunda alevlenen tartışmalar resmi dış politika stratejisindeki temel eğilimleri ortaya çıkardı. Ayanların çoğunluğu Türklerin Çin’in civar bölgelerine göç ettirilmesine taraftardı. Sım Guan’ın verdiği bilgilere göre, saray ayanlarının çoğunluğu şöyle diyordu: “Kuzey barbarları Diler eski zamanlardan beri Çin için bir bela olmuşlar. Şimdi ise olayların olumlu gelişimi sonucu (biz) onları yendik. Onların hepsini, (Huag)he’nin güneyindeki Yan’dan (Şandun) ve Yuy’a (Henan) kadar olan topraklara yerleştirmek, (onların) kabilelerini parçalamak ve çeşitli vilayetlerle ilçelere serpiştirmek suretiyle (eskiden beri yaşadıkları yerlerden) sürmek gerekir. Ancak çiftçiliği ve dokumacılığı öğreterek kuzey barbarlarını tarımcılara dönüştürmek ve (onların yardımıyla) kuzeydeki geniş ve boş toprakların savunmasını artırmak da mümkündür” (8, tsz. 193, s. 6075).

0 zaman Türkleri-Tukueleri Çin’in, doğuda Yuçjou bölgesinden (Hebey) batıda ise Linçjaou bölgesine dek (Şensi) uzayan sınır topraklarına göç ettirilmesi konusunda karara varıldı. Hiçbir

zaman Tuli-Kağanın egemenliği altında olmamış topraklarda Şunçjou, Yuçjou, Huaçjou, Çjançjou bölgelerinden oluşan Şunçjou vilayeti (6, 43.33, s. 1125; 8, tsz.193, s. 6077); önceleri Seli'nin hükümdarlığı altında bulunmuş topraklarda Adeçjou (Ashide kabilelerinin toprakları), Çjişiçjou (Zhishi kabilelerinin toprakları), Sununçjou (Sunong kabilesinin toprakları) ve Batinçjou bölgelerinden oluşan Dinsyan vilayeti (6, tsz.43.33, s.1120), ayrıca iki bölgeden oluşan Yunçjun vilayeti oluşturulmuştu (8, tsz.193, s. 6077). Eski Doğu Türk Kağanlığı'nın topraklarında bölgelerin oluşturulması Tang sarayının, Kağanlığın yıkılmasından sonra göçebe kabilelerin düzensiz hareketlerini belli bir nizama sokmak ve Çin devletinin önderlik yeteneğini sergilemek yönündeki çabalarını yansıtan sözde bir uygulama idi (3, s. 111). Aynı anda birkaç bin Türk ailesi Çanan'a göç ettirilmiş, itaatini beyan etmek için gelen kabile reislerine ise İmparator tarafından Tang ordusunun generali ve saray muhafız birliğinin kumandanı rütbesi verilmiştir.

Yeniden oluşturulmuş idari arazi birimlerinde vali ve bölge reisi görevlerine itaat eden kabilelerin reisleri atanmıştır. Tuli-Kağan Şunçjou valisi görevine atanmıştı. Bu konuda onu bilgilendiren hükümdar Tay-tszun şöyle demiştir: "Senin ulu baban Tsimin Suy (ailesi) tarafına geçmekten korkmadı ve Suy (ailesi) (onun) hükümdarlığını kuzey civarına kadar yayarak (onu) Büyük Kağan yaptı. Senin baban Şibi, aksine, Suy (ailesi) için bir bela oldu. Sema Dao'nun yoluna engel olmak imkansızdır. Şimdi böyle anlaşılıyor ki, sen de (bize) hüsrân getirmişsin. Bu sebepten, önceleri Tsimin'le yaşananlardan ibret alarak, Ben seni Kağan yapmıyorum. Şimdi (Ben) sana vali olmanı emrediyorum. Sen, soygunculuk yapmamalı, iç devletin yasalarına gerektiği gibi uymalısın. (Ben) sadece Çin'in sürekli istikrarını istemiyorum. Aynı zamanda senin neslinin de ebedi ve güvenilir bir korunma edinebilmesi için çalışacağım!" (8, tsz. 193, s. 6077).

Türk feodallerinin çoğu Çin devletinin yüksek unvan ve görevlerini aldığı anda Tulli-Kağan'a Beypin-Tszyunvan unvanı verildi ve saray muhafazasının sağ tugayına (you wei da

jiangjun) büyük general, ayrıca Şançjou'nun valisi olarak atandı. Aşina Sunişi, Huayde-tszyunvan unvanı verilerek Beyninçjou valisi görevine, Aşina Sımo da, Huayhya-tszyunvan unvanı verilerek Beykayçjou valisi görevine atandı. Bir kaç bin Türk-Tukue Çanan'a, bazı kabileler ise Huanhe'den güneye Ordus'a göç ettirilmiştir. Jimiler aynı zamanda güney Manilerin (Man), Uygurların, kuzey Dilerin vs. bulundukları topraklarda da oluşturulmuştur. Çin'in kuzeydoğusunda Kidanlıların yaşadıkları topraklarda 630 yılında Şicjou bölgesi, 637 yılında ise Dayçjou bölgesi oluşturuldu (8, tsz. 43.33, s. 1127). Çin İmparatoru tarafından atanan hükümdarlar, ordunun ve Çinli memurların desteği ile askeri ve sivil yönetimi gerçekleştiriyorlardı.

Tang devleti sınır topraklarında bölgeler ve vilayetleri (jimi) oluşturarak İmparatorluk sınırları içinde yaşayan Çinli olmayan kabilelerin koruma işlevini üstlendi. Örneğin 634 yılının altıncı ayında Tarım Havzasının sınırlarında yaşayan Tuyuhunlar, Qibilerin ve Dangxiangların yaşadıkları bölgeye saldırdıklarında Çin İmparatoru acil bir şekilde onlara karşı ordu göndermek emrini vermişti (8, tsz. 104, s. 6107). Çin hükümdarlarının bir çok askeri harekatları devamlı Çin ordusu birlikleriyle değil, Tang'a sadakatini bildiren kabileler aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Çin ordusunda Çinlilerle birlikte Tang'ın hakimiyeti altında bulunan yabancı kabilelerin birliklerinden oluşan süvarileri de geniş şekilde kullanmışlardır. Doğu Türklerin-Tukuelerin birlikleri Suy döneminin sonları ve Tang döneminin başlarında beylikler arasındaki savaşlara faal şekilde katılmışlardır. Tang Devletinin askeri faaliyetinin artmasıyla paralı askerler-mubing sistemi de yaygın bir şekilde uygulanmaya başladı: Tay-tszun'un ordusunda sayıları yüz bin civarındaydı (4, s. 131). Önemli seferlerde ordu kumandanı olarak Türkler atanıyordu. Tang işgalleri zamanı defalarca "küçük savaş" taktiği uygulanmıştır.

Daha sonralar Gao-tszu (618-626) adıyla Tang hanedanının kurucusu olan Li Yuan hükümdar Tayyuan'a hizmet ettiği dönemlerde o, İmparatorluğun kuzey sınırlarını korumakla ve

Şansi isyancılarına karşı savaşmakla görevlendirilmiştir. “Hin Tang shu”nun verdiği bilgilere göre, Gao-tszu 616 yılında çevik saldırı timine asker alırken onları “Türkler-Tukueler gibi otlaklarda yaşamak ve beslenmeye, ayrıca, (Türkler) gibi boş zamanlarını at üstünde avlanmakla geçirmeye” mecbur etmiştir. (Daha sonra en) yetenekli okçular ön birliğe alınmışlar (6, tsz. 1.1, s. 2). Gao-tszu bu birliklerle Çin sınırlarına saldıran Türklerin ordusunu bozguna uğratmıştır. 617 yılında Gao-tszu, kendisinden üç-dört defa güçlü ordusu olan Çjen Di-era’ya karşı çıkmıştır. Zafer elde etmek için Gao- tszu taktik tuzak uyguladı: 0, “ordusunu iki yere ayırdı. (Daha) zayıf askerleri merkezde yerleştirdi. Birliklerin (sıralarını) olabildiğince geniş (alana) yaydı. Tüm arabaları (ordunun) arkasına yerleştirdi... Büyük bir ordu görüntüsü yarattı” (5, tsz. 1, s. 2). Düşmanın dikkatini merkeze çekerek birkaç yüz seçme süvariden oluşan iki birlikle kanatlardan düşmana aniden saldırdı ve kaçmaya mecbur etti.

Türklerin savaş deneyiminin kullanılması olanakları Tang askeri-siyasi düşüncelerinin konusuuydu. Ünlü kumandan Li Tszin (571-649) şöyle diyordu: “Sun-tszı yetenekli bir kumandanın, (kumandası altında bulunan) asker (sayısına) bakılmaksızın her bir durumdan yarar sağlayacağını düşünüyordu. Bu yüzden (düzgün) tercih yapabilenler her türlü durumdan yarar sağlayabilir. Orduya asker alınması zamanı barbarların ve Çinlilerin savaştaki üstünlüklerinin mutlaka dikkate alınması gerekiyor. Barbarların avantajı onların süvarilerindedir. Süvariler kısa süreli savaşlarda çok etkilidir. Çin (ordusunun) avantajı ise silahlarındadır. Bu da uzun süreli savaş için elverişlidir. Bu, (yetenekleri) dikkate alarak her bir durumdan kolaylıkla yarar sağlamak mümkündür” (7, tsz. 40, s. 14b)

Çin askeri “Yedikitaplarına” dahil olan “Tai-zong Li Wei-Gong wen dui” kitabında fethedilen kabilelerin ordu kumandanlarının yeteneklerinden faydalanılması olanakları araştırılmıştır. Bu konu üzerine kitapta özellikle aşağıdakiler söylenmektedir: “Tay-tszun şöyle dedi: “Son dönemlerde Kidanlar ve Hiler (bizim) tebaamız olmuşlar. (Onlar için) Sunmo ve Jaoyue’de

Anbey beyine bağılı vali makamları oluşturulmuştur. Ben Syue Van-çe'yi (orduda) kullanmayı (düşünüyorum). (Siz Vey-hun) bu konuda ne düşünüyorsunuz?" (Li) Tszin şöyle cevap verdi: "(Syue) Van-çe askeri işten anlayan yabancı kabilelerden tebaalarımız olan Şeru Aşınadan, Çjişi Sı-li ve Tsibi He-li'den daha zayıftır. Kulunuz onlarla Sunmo ve Jaoyue (vilayetlerinde) toprak kullanımı ile yolların durumunu ve karşı çıkmaya mı yoksa itaat etmeye mi meyilli olduklarını görüştü. (Şu an) Siyuy devletine kadar olan topraklarda yaşayan ondan fazla kabile güveni hak ediyor. Ben (bu üç kumandana) savaş taktiklerini öğrettim ve (onlar) her zaman benim öğütlerimi itaatle kabul ettiler. Hükümdarımızın da onları hiçbir kuşku duymadan kullanacağını umuyorum. (Syue) Van-çe'ye gelince, (o) yiğit birisi olsa da stratejiler hazırlayamıyor. Bir tek onun atanmasıyla ilgili kuşkularım var." Tay-tszun gülererek şöyle cevap verdi: "Yabancılar bize, sizin denetiminiz altında hizmet ediyorlar. Atalarımız şöyle demişler: "Barbarları barbarların yardımıyla yenmek mümkündür." İç devletin gücü de bundadır. Siz bu hikmete ermişsiniz" (7, tsz. 40, s. 15a-15b).

Tang devletinin kuzeydeki ve batıdaki komşularına yönelik askeri girişimleri kendini savunma ve bölgede askeri açıdan güçlü bir devletin ortaya çıkmasını engelleme isteğı ile açıklanmaktadır. Doğı Türk Kağanlığının yıkılmasından sonra Çin'in emperyalist politikasının en önemli hedefi, Tarım nehri havzasındaki vaha devletleri olan Gaoçan (Karakoya), Yantsi, İu (Hami), Guytsı (Kuça, Kuşa), Şule (Kaşgar), Yuytyan (Hotan) ve Şaçe'den (Yarkend) geçen Büyük İpek Yolu üzerinde denetimi ele geçirmek olmuştur.

Doğuda şimdiki Gansu vilayetinden batıda İran Sasani Devleti'ne, güneyde Keşmir'den kuzeyde Altay Dağları'na kadar geniş topraklara sahip olan Batı Türk Kağanlığı 634 yılında İli nehrinin doğu ve batı topraklarında yerleşen iki kabile ittifakına parçalandı. Önce batı, daha sonra ise doğu ittifakının hükümdarını kendi vassalı olarak tanıyan Tay-tszun Kağanlığa dahil olan kabilelerin bölünmesini sağladı. Sonuçta, Batı Türk Kağanlığı Tay-tszun'un yardımıyla Çin'e itaatini

beyan etmiş kabile ittifakı reislerinden birinin önderliğinde birleştirildi. 639-640 yıllarında şimdiki Sintszyan'ın kuzeydoğusundaki Gaoçan (Karakoya) devleti Çin ordusu tarafından mağlup edildi, 644 yılında Turfan ovasının güneybatısındaki Yantsi (Karaşar) Devleti ile batıdaki Guytsı (Kuça) devleti işgal edildi. Şule (Kaşgar), Yuytyan (Hotan), Şaçe (Yarkent) Devletleri de imparatora itaatlerini beyan ettiler. 645-646 yıllarında Çin'in toprakları kuzeyde Selenga ve Orhun nehirlerine, batıda ise Tiyanşan'a kadar genişlemişti. 648 yılında Çin'in başkentine, topraklarının İmparatorluğun bir bölümü olduğu ilan edilen Kırgızların (jiegü) elçileri gelmişti (8, tsz. 198, s. 6252-6253).

Tang İmparatorluğu barışçıl diplomatik araçlarla işgal savaşlarını bir arada yürütmeye çalışıyordu. Savaşların zorunluluğu ve kaçınılmazlığı Çin'in uygarlaştırıcı, yani göçebe nüfusu itaatkâr yerleşik bir zümreye çevirme ve "barbarlara" iyi ahlak aşılama rolüyle açıklanmaktaydı. Tang Devletinin kapsamlı askeri stratejisinin gerçekleştirilmesindeki temel yol "cezalandırıcı seferler" idi. U Tszin'in (670-749) "Çjenguanlar Dönemi Yönteminin Temelleri" (Zheng Guan Zheng Yao) isimli çalışmasında Çin Devletinin tüm dış politik girişimleri iki grupta toplanmıştır: "Cezalandırıcı seferler" (zheng fa) ve "civar bölgelerin bastırılması" (an bian). "Cezalandırıcı seferler" grubuna "dışarıda" (Wai), Çinin sınırları dışındaki topraklarda yerleşen kabilelere ve ülkelere karşı işgalcilik savaşları, ayrıca daha önce topraklarında vilayetler ve bölgeler (jimi-fuzhou) oluşturulmuş asi halkların bastırılması için yapılan seferler ait edilmiştir. "Cezalandırıcı seferlere" Doğu Türk Kağanlığına ve Koguryo'ya karşı savaşlar, ayrıca Linnani'de 627 yılında yerli Fen Ana ve Tan Dyanya kabilelerinin reislerinin isyanı da ait edilmiştir. "Civar bölgelerinin bastırılması" grubuna ise işgal edilmiş toprakların benimsenmesine yönelik önlemler, Vilayet ve bölgelerin oluşturulması, makamların oluşturulması ve kabile reislerinin bu makamlara atanması ve işgal edilmiş bölgelerin halklarının sınır topraklarından ülkenin içerilerine göç

ettirilmesidir.

“Cezalandırıcı seferlere” yol açabilecek nedenler Fan Syuan-lin (578-648) tarafından 648 yılında açık bir şekilde belirtilmiştir. Bunlardan birincisi, bu veya diğer devletin dünya imparatorunun tebaası (vassalı) için belirlenmiş tören kurallarının ihlali; ikincisi “Çin halkının huzurunu bozmak”, yani sınır bölgelere yapılan baskınlar; üçüncüsü ise “uzun bir süre Çin için tehlike kaynağı olma”dır (9, tsz. 9.35, s. 716). “Cezalandırma” (tao) dışında işgal savaşlarının hedefi olarak bazen Çin’e yeni topraklar katmak veya eski topraklarını geri almak gösteriliyordu. 644 yılında Koguryo’ya düzenlenen ilk sefer öncesinde Tay-tszun bu savaşın nedenlerini şöyle açıklamıştır: “Lyaodun eskiden Çin toprağı olmuş, fakat buranın ordu komutanı (molizhi, mannizhi) (Tsyuan Gesuven) hükümdarını katletmiştir. Bu yüzden de Ben şahsen bu topraklar üzerine sefer yapmaya karar verdim” (6, tsz. 220.145, s. 6189).

Erken Tanq hükümdarları tarafından Çinli olmayan halkalara mensup kişilerin sarayda veya orduda üst düzey görevlere atanması bazı Çinli ayanların eleştirilerine neden oluyordu. Bu yüzden çok sayıda kabilenin yaşadığı büyük toprakları kendi egemenliği altında birleştiren Tay-tszun döneminde geleneksel jeopolitik düşüncelere yeni yaklaşımlar geliştirildi. Bu açıdan Tay-tszun’un Yaoçi (Sincan-Uygur özerk bölgesi) beyliğindeki Çinli ve barbar ordusunun düzenine ilişkin sorusuna Li-tsizin’in verdiği cevap çok ilgi çekicidir. “Li (Tszin) şöyle dedi: “Sema insanları yarattığında, başlangıçta onları Çinliler ve diğerleri olarak ayırmaz. Ancak topraklar geniş, vahşi ve çöl olduğundan ve (sadece) avlanarak beslenme mümkün olduğundan (bozkırlarda yaşayan) insanlar sürekli savaş içindedirler. Bizim (hükümdarın) merhameti ve güveni onları sakinleştiriyor. Bizim giysilerimiz ve yiyeceklerimiz bir Çinliymişler gibi onları da kurtarıyor. Siz Ekselansları (Yaoçi) beyliğini kurdunuz. Ben, sizin kulunuz oradaki Çinli savaşçıları geri çağırmanızı ve onları iç topraklarda yerleştirmenizi rica ediyorum. (Böylece Siz) kaynaklardan tasarruf etmiş olursunuz. Askeri filozoflar bunu güçlerin

dengelenmesi usulü (zhi li zhi fa) olarak adlandırıyorlar. Ancak bununla birlikte bu (beyliğe) gayri Çinlilerin geleneklerini çok iyi bilen Çinli memurlar atamanızı ve her yerde (sınır) kaleleri (yaptırmanızı) rica ediyorum. Bu, (onları) uzun süre yönetmek için yeterli olacaktır. Eğer gergin bir durum ortaya çıkarsa o zaman (oraya) Çin ordularını göndermek (gerekecek)” (7, tsz. 41, s. 2a).

Tang Devleti’nin VII. yüzyılın ortalarına doğru oluşan ülke sınırları batıda Batı Türk Kağanlığı’nın eski topraklarını tamamen kapsıyordu ve Tiyanşan Dağlarının kuzey yamaçlarına, şimdiki Urumçi şehrinin doğusuna kadar uzanıyordu. İmparator Gao-tszun’un (650-683) bu bölgelerin batısındaki geniş topraklarda yeni idari-arazi birimleri oluşturmaya yönelik 659 ve 661 yıllarındaki girişimleri sadece kibirli ve sözde bir nitelik taşıyordu. Bu aynı zamanda Çin tarafının bu tür birimlerin, kendi etkisini yaymanın bir unsuru olarak önemini anladığını göstermektedir. Muhtemelen, Çin dış politika stratejisinin mantığı gereğince Tang İmparatorluğu’nun Orta Asya toprakları üzerinde sözde protektorasının ilan edilmesi faal askeri girişimlerle sonuçlanabilirdi. Ancak VIII. yüzyılın başlarına doğru Tang İmparatorluğu askeri kaynaklarını tamamen tüketmişti. Askeri yapıda reform çabaları ise beklenen sonuçları vermedi.

Çin İmparatorlarının adı geçen bölgeler üzerinde gerçek egemenliğinin bulunmamasının yanı sıra Orta Asya halkları ve devletleriyle ilişkiler Çin kaynaklarından da görüldüğü üzere çok hızlı bir şekilde gelişmekteydi. Hanedan tarihinin “Biyografi” (Le zhuan) kısmında verilen gayri Çin halklara ilişkin bilgiler genelde hükümdarın bulunduğu yerin tasvirini, Çin başkentinden uzaklığı, nüfusun ve ordunun sayısına ilişkin, bazen de tarihi ve etnografik bilgileri içeriyordu. Bunlar, yerli halkın ve bölgenin etkin bir şekilde yönetilebilmesi için gereken verilerdi. Hanedan tarihinin bölümlerinde Çinli olmayan halklara ilişkin verilen bilgilerin “karmaşıklığı” devlet tarihinin memurların İmparatora sundukları rapor nitelikli yazılı kayıtlara dayanarak yazılmasından kaynaklanmaktadır. Tarihi kaynaklarda Çinli

olmayan halklar konusunda Çin adları kullanılmış; devletlerin isimleri ise bazen yerli hükümdarın adından türetilmiş; bazen Çince, bazen yerli halkın dilinde, bazen ise üçüncü halkların dilinde kullanılmıştır. Orta Asya'ya ilişkin araştırmalar için Çin kaynaklarının önemini ilk kez N.Y.Bıçurin (1777-1853) anlamış ve hanedanlar tarihindeki ilgili kısımların tümünün Rusçaya çevirisini yapmıştır (1). Bu çeviriler bugün de önemini kaybetmemiştir ve araştırmacılar tarafından kullanılmaktadır. Daha sonralar E.Chavannes (8) ve S. Julien (10) tarafından yapılmış Fransızca çeviriler ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde, A.Hulseve ve M.Loewe'nin (9), L.A.Borovski'nin (2), A.G. Malyavkin'in (3) çalışmalarında bölgelerin ve yerleşim birimlerinin günümüzdekilerle coğrafi açıdan kıyaslaması yapılmıştır.

Tang Çin Devletinin geniş topraklardaki Türk dünyasıyla faal askeri siyasi ilişkileri sıkı sosyal kültürel ilişkilerin ortaya çıkmasına neden olmamıştır (Oysa Türklerin Çin'in iç bölgelerine göçürülmesine yönelik başarısız birkaç girişim özellikle bunu amaçlamaktaydı). Bu sebepten, Orta Asya üzerinde Çin'in politik etkisinin yayılması bu bölgenin tamamen Tang İmparatorluğu'nun egemenliği altına girmesiyle sonuçlanmadı.

Prof. Dr. Irina F. POPOVA.

Rusya Bilimler Akademisi Petersburg Şarkiyat Enstitüsü / Rusya.

Alıntı Kaynağı: Türkler, Cilt: 2 Sayfa: 127-132

■ KAYNAKLAR:

- ◆ Bıçurin N. Y. (İakinf). Sobranie svedeniy o narodah, obitavşih v Sredney Azii v drevnie vremena. Tom M. -L., 1950.
- ◆ Borovkova A. Zapad Tsentralnoy Azii vo II v. do n. o. -VII v. n. o. (istoriko-geografiçeskiy obzor po drevnekitayskim istoçnikam). M., 1989.
- ◆ Malyavkin A. G. Tanskıe hroniki o gosudarstvah Tsentralnoy Azii. Tekst i issledovaniya. otv. red. d. i. Y. M. Butin.

Novosibirsk 1989.

- ♦ Wang Han-chang, Lin Dai-zhao. Zhongguo gu dai zhengzhi zhidu shilue. Antik Çin'in siyasi sistemi hakkında kısa bir deneme, Pekin 1985.
- ♦ Wen Da-ya. Da Tang chuangye qi ju zhu. (Büyük Tanq Hanedanı'nın Kuruluş Vakayinamesi) Ser. Tsun şu Tszi çen. Şanghay 1936.
- ♦ Xin Tang shu. (Tanq Sülalesi'nin Tarihi) Pekin 1986.
- ♦ Tai-zong Li Wei-gong wen (Tay-Tszun ve Li Vey-gun'un konuşması) -Seriya Shi shi qi shu jian yi. Şanghay 1936.
- ♦ Zi zhi tong jian. T. 6, 7. Pekin 1956.
- ♦ Zheng-guan zheng yao. (Çjen-guan Döneminin Yönetim Temelleri) -Seriya Si bu bei serisi Şanghay 1936.
- ♦ Chavannes E. Documents sur les Toukiue (Turcs) occidentaux. Petersburg 1903.
- ♦ China in Central Asia. The Early Stage: 125 B. -A. D. 23. History of the Former Han Dynasty'nin 61. ve 96. Bölümlerinin kısaltılmış çevirisi. Çev. A. F. P. Hulsewe. M. A. N. Loewe'in giriş yazısıyla, Leiden 1979.
- ♦ Hsuan-Tschuang (Hiouen-Tshang). Memories sur les contrees Haz. S. Julien. 2 Cilt, Paris 1857-1858. Taryhy makalalar